

NN 76606 végbeszámoló

A kutatási program a Samaritánus Pentateuchus teljes kritikai kiadásának részprojektjeként, a DFG (Deutsche Forschungsgesellschaft) által támogatott német kutatócsoporttal közös munkával az Exodus könyve anyagának elkészítését és a Genezis könyve korrektúrájának elkészítését tűzte ki célul. A vállalt munka elkészült.

Elkészült a digitális alapszöveg, az MS Dublin Chester Beatty Library 751 számú (1225) kéziratból.¹ Ezen kívül digitalizáltuk a kiadáshoz kiválasztott 12-14. századi minden jelentős, nem túl töredékes kéziratot: BL Add. 22369 (1360); BL Or. 1443 (1355); BL Or. 6461 (1339); BL Or. 7562 (1300); BL Cotton Claudius B. viii. (1362); Bodl. Or. 139 (1270); BN Sam. MS 22 (13.sz.); BN Sam. MS 2 (1345); Jer Ms Sam. 8 (1170-80); JRLM Sam Ms 1 (1211); Sassoon 402 (1215); Or. MS 6 (1350); MS Leipzig (ca. 1345); Camb 714 (1219); MS Nablus 3 (13.sz.); Nablus 6 (13.sz.); Camb 1846 (11.-12. Jh.); Cod. Barber. Or. 1 (1226); NY Sam. Ms 1 (1232). A kisebb kézirtöredékek a két munkacsoport vezetőjének elemzése és kiértékelése alapján egyelőre nem kerülnek be a kiadás anyagába. A digitalizációt követően összevetettük a kéziratokat az alapszövegekkel. A különbségek elemzésével elkészítettük az egyes apparátusokat a CTE (Classical Text Editor) programban. Így készült egy központosági apparátus, egy vokalizációs apparátus, egy szövegvariáns apparátus, a szöveg töredékes voltát jelölő apparátus. A párhuzamos szövegtenük feldolgozásával (LXX, és a qumráni Exodus kézirtöredékek) készült egy apparátus. Az anyagokat ellenőrzésre és korrekcióra átadtuk a német kutatócsoportnak.

A német kutatócsoport által elkészített anyagokat folyamatosan megkaptuk és azokat ellenőriztük, javítottuk.

A korábban összegyűjtött kéziratok mikrofilmes vagy scannelt anyaga mellé még beszereztük a jeruzsálemi (MS Sam 8) kézirat másolatait is.

Az arab fordítás összehasonlítására és az apparátus elkészítésére felkért kolléganő végül mégsem tudta elvállalni a munkát, ezért azt a német kutatócsoport arabistája kapta meg.

A magyar kutatócsoport tagjai a vezető kutatótól megkapott feladatokat önállóan végezték el. A részfeladatok elvégzése után egyenként találkoztak a munkatársak a vezető kutatóval egyeztetésre. Negyedévenként tartottunk közös megbeszélést Pápán, illetve Budapesten.

Az elkészült Genezis és Exodus anyag a Leviticus, Numeri és Deuteronomiummal együtt egy kötetben fog megjelenni. A Leviticus-Deuteronomium anyagának előkészítését már tavaly megkezdte a német munkacsoport egy új, 6 éves kutatási támogatással.

Amikor kiadásra kerül a Samaritánus Pentateuchusnak a két munkacsoport által készített kritikai kiadása, ez lesz az első olyan biblikus, illetve ókori nyelvészeti szövegkiadás, melyben magyar kutatócsoport is részt vett. A kiadás megjelenését követően kiadásra kerülő héber bibliai szövegkiadások az általunk készített kiadás felhasználásával kell elkészítsék saját apparátusukat.

Szenzációs felfedezés

A kutatás egyik legizgalmasabb eseményeként a német kutatócsoport vezetője, Stefan Schorch 2012 márciusában átnézte Izraelben a Garizim hegyén lévő genizák anyagát és talált egy eddig ismeretlen kora 12. századi sértetlen, teljes kéziratot. A szenzációs felfedezést

¹ Részletes leírását lásd: Reinhardt Pummer: The Samaritan Manuscripts of the Chester Beatty Library. *Studies: An Irish Quarterly Review* 68 (1979), 66-75

bemutatjuk a 2012. július 15-20 között Erfurtban megrendezésre kerülő nemzetközi samaritanológiai konferencián (Société d'Études Samaritaines).

Ugyanakkor úgy határoztunk, hogy nem tesszük meg ezt a kéziratot új alapszövegnek, mivel ebben az esetben a teljes összehasonlító és apparatus készítő munkát újra kellene kezdeni, ami a több mint négy éves munka jó részének megismétlését jelentené. De kiemelten jelölve bedolgozzuk a meglévő anyagba.

Felmerült problémák, nehézségek

Első problémát a tervezett alapszöveg jelentette. Az Ms Cambridge Add 1846 jelzetű, legrégebbi (11-12. századi) legteljesebb Pentateuchus kéziratot választottuk alapszövegnek. Mivel a kézirat sérült (a Gen 11,14-től a Num 8,17-ig, valamint a Num 9,14-től a Deut 29,23-ig tartalmazza a szöveget), a hiányzó részleteket az Abu al-Barakat² által másolt, szintén 12. századi kéziratból terveztük pótolni.³ A digitalizáció során azonban kiderült, hogy a szöveg rengeteg más, kisebb sérüléseit kései írnokok felülírva javították, illetve több nagyobb szakasza rendkívül rosszul rekonstruálható. Éppen ezért 2009-ben más szaktekintélyeket (Abraham Tal; Emanuel Tov) is meghallgatva, a két kutatócsoport vezetője úgy döntött, hogy alapszöveget kell cserélni. Új alapszövegnek a korban második legrégebbi teljes kéziratot, az MS Dublin Chester Beatty Library 751-t választottuk. Ez a korábbi alapszöveg esetében végrehajtott négyszeri korrektúra megismétlését jelentette.

Allandó problémát jelentett az Ancient (Classical) Texteditor (CTE) program. A gyártóval való folyamatos konzultáció során igyekeztünk orvosolni a kezelési nehézségeket, illetve a számunkra szükséges sajátosságokat beleírni a programba. Továbbá, mivel az eredetileg választott és a digitalizáció során alkalmazott Samaritan Ezra Sil karakterkészletet héber szövegkiadással foglalkozó izraeli és német szakemberek tanácsára lecseréltük az Fb Frank Ruehl Shomroni Regular karakterkészletre ezt a változtatást a programban nem lehetett automatikusan végrehajtani, így az új karakterkészlettel bevitt alapszöveget újra javítani és ellenőrizni kellett.

Az apparátusok tervezett formáján és tartalmán a munka előrehaladtával változtatni kellett. A központozás eltérései olyan értelmi változásokat jelentenek a szövegben, hogy eldöntöttük, felveszük külön apparátusba. Ez lett a legnagyobb apparátus. Az egyéb szövegtanúk eredetileg külön-külön apparátusban való megjelenítését is elvetettük, ezek egy apparátusba kerültek.

Együttműködés

A német munkacsoport több mint másfél évvel korábban tudta megkezdeni a munkát, így fáziselcsúszásban dolgozunk. Az MTA-tól elnyert utazási támogatás révén már 2007.03.26-30 Pápán, 2007.10.31-11.03 Bielefeld-Bethelben (D), 2008.03.27-29 Pápán, 2008.10.30-11.02 Erfurtban (D) tartottunk közös workshopokat. A támogatás keretében 2009.04.15-18. Budapesten, 2009.10.29-11.01 Berlinben ült össze egy-egy workshopra a két munkacsoport. A 2010 március elejére tervezett magyarországi workshop az izlandi vulkánkitörés okozta légiközlekedési blokádnak miatt elmaradt. Ezért a két csoport vezetője 2010. márciusában (14-18) egy rövidebb és május 20-31. között egy hosszabb egyeztetésre, közös munkára

² Vö. Zeev Ben-Hayyim előszavát a Deuteronomiumhoz in Uő: *The Literary and Oral Tradition of Hebrew and Aramaic Amongst the Samaritans* Vol. IV. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language 1977.

³ Ehhez lásd. Abraham Tal, *The Samaritan Pentateuch, Edited According to MS 6 (C) of the Shekhen Synagogue* Tel Aviv: Tel Aviv University 1994, pp. iii-vii.

találkozott Németországban, Hallében. A vezető kutató 2011.05.29-06.19 között Hallében a német kutatócsoport vezetőjével közösen dolgozott az Ancient Texteditor (CTE) legújabb változatán. A találkozókon a közös munka állását egyeztetjük, a szövegek digitalizációs problémáit tekintettük át. Az egyes résztvevők beszámolt a saját elvégzett feladatairól és megbeszéltük a felmerült kérdéseket és gondokat. A számítógépes szoftver segítségével történő apparátuskészítést tanulta és gyakorolta közösen a két csoport. Szövegkiadással kapcsolatos szakembereket hívtunk meg előadóknak és kikértük véleményüket munkánkról és tanácsaikat problémáinkhoz. A meghívott konzulensek Prof. Dr. Moshe Florentin és Prof. Dr. Abraham Tal a Tel Aviv-i Egyetemről (Izrael), Prof. Dr. Adrian Schenker a Fribourgi Egyetemről (Svájc), Prof. Dr. Emanuel Tov a Jeruzsálemi Héber Egyetemről (Izrael) voltak a vendégeink.

Vezető kutató 2009. március 23-29. között a német kutatócsoport két tagjával Jeruzsálemben a Nemzeti könyvtárban található kéziratokat és mikorfilmeket tanulmányozta és a szükséges kéziratokról másolatokat készített. Mivel a szentpétervári könyvtár az állományukban lévő kéziratokról csak horribilis összegért hajlandó mikrofilmet vagy fénymásolatot készíteni, a jeruzsálemi könyvtárban található mikrofilmmásolataikat voltunk kénytelenek lemásolni.

A német munkacsoport 2011-ben elnyert egy újabb DFG támogatást a kritikai kiadás fennmaradó részének (Leviticus-Deuteronomium) elkészítéséhez, melyhez a magyar csoport is igyekszik csatlakozni egy újabb közös NN-es pályázattal. A Samaritánus Pentateuchus kritikai kiadásának kutatómunkája véglegesen előreláthatólag 2017-ben fejeződik be.

Eltérés az eredeti ütemtervtől és pénzügyi felhasználástól

A szerződéskötés a pályázatban tervezett 2008. szeptemberhez képest csak novemberben történt, a pénzügyi folyósítás pedig az OTKA állami finanszírozásának csúszása miatt csak 2009. február végén kezdődött, így a pénzügyi teljesítés az eredetileg ütemezett és tervezetthez képest elcsúszott, ezért az OTKA elnökétől kapott engedély alapján a kutatási támogatás ideje a tervezettől eltérően 2012. április 30-ig tartott.

A SÉS tervezett ázsiai konferenciája a recesszió miatt elmarat, ezért vezető kutató a 2011. július 10-13 között Rewritten Bible after 50 years címen nemzetközi konferenciát szervezett Budapesten. Az előadók között Emmanuel Tov a kutatás egyik izraeli szaktanácsadója, Eugene Ulrich a holt-tengeri tekercsek kutatója és Stefan Schorch a német kutatócsoport vezetője, illetve Zsengellér József is előadásokat tartott. (A megnyitón elhangzott, a meghívókon és plakátokon szerepelt az OTKA mint támogató. A konferencia előadásaiból vezető kutató szerkesztésében önálló kötet készül. Lásd a közleményeket.) A felsorolt előadók útiköltségét, és szállásköltségét OTKA elnöki engedéllyel fizettük az ázsiai konferenciára tervezett útiköltségből, illetve a dologi kiadások terhére.

A bérjárulékok változása miatt 2011 novemberéig felszabaduló pénzeket az OTKA pénzügyi vezetőjének javaslata alapján átcsoportosítottuk és újabb könyvek beszerzésére fordítottuk.

A bérjárulékok utolsó féléves közel 300 000 Ft-os maradványát másra már nem használtuk fel.

Végül a Samaritánus Pentateuchus arab fordításának összehasonlító elemzésére és az apparátus elkészítésére felkérni tervezett kollégánő, újabb szerződése miatt nem tért vissza Kanadából, így nem tudta elvállalni a munkát. Ezt a feladatot a német kutatócsoport arabista tagja vállalta át. Az így fennmaradó összeget nem vettük igénybe a támogatásból.

Az alkalmazásokban beállt változások

Minden eredetileg megadott kutató részt vett a kutatásban, a hallgatói alkalmazások esetében azonban átszervezésre volt szükség. Mivel a pályázat beadásakor, 2008-ban érvényes hallgatói alkalmazások adózási feltételei 2009-ben radikálisan megváltoztak (csökkent az adómentesen kifizethető hallgatói bér) az elvégzendő feladatokhoz mérten több hallgatót kellett alkalmazni. Így Kekk Edina és Katona Viktor mellett alkalmaztuk még hosszabb-rövidebb ideig Papp László, Szabó Szimonetta, Újvári Sándor és Fazekas Krisztián héberül jól tudó hallgatókat is.

Kekk Edina a 2009/2010-es tanév végén befejezte tanulmányait a PRTA-n és hallgatói jogviszonya megszűnt, így csak 2010. júniusig dolgozott a projektben. Katona Viktor a 2010/2011-es tanév végén szintén befejezte tanulmányait a PRTA-an, így ő 2011. júniusáig dolgozott a projektben. Helyettük a korábban már időlegesen alkalmazott Papp Lászlót, és Fazekas Krisztiánt, illetve az utolsó félévben Pető Gábort alkalmaztuk hallgatói munkaerőként.

Beszerzések

A projekt munkájához egy laptopot, a hozzávaló software-rel (Windows MS OFFICE XP 2007) egy nyomtatót, egy külső winchestert és két pendrive-ot vásároltunk. Létrehoztuk az egyetlen magyarországi samaritanológiai könyvtárat, különös tekintettel a héber és arám nyelvészeti munkákra.

A projekttel összefüggésben elhangzott előadások

- 1) időpont: 2008.07.22.
helyszín: Pápa
szervezés: Société d'Études Samaritaines Nemzetközi konferencia
cím: A Project of a Critical Edition of the Samaritan Pentateuch: Presentation and First Samples
előadók: Stefan SCHORCH – Ulrike HILSCHFELDER – Irina WANDREY – ZSENGELLÉR József
- 2) időpont: 2008.11.01.
helyszín: Erfurt
szervezés: OTKA-DFG Samaritánus Szövegkiadás Nemzetközi Workshop
cím: Samaritan Hebrew and Late Samaritan Hebrew
előadó: Moshe FLORENTIN
- 3) időpont: 2008.11.02.
helyszín: Erfurt
szervezés: OTKA-DFG Samaritánus Szövegkiadás Nemzetközi Workshop
cím: The Relationship of the Samaritan Targum to the Samaritan Pentateuch
előadó: Abraham Tal
- 4) időpont: 2009.03.15.
helyszín: Budapest
szervezés: OTKA-DFG Samaritánus Szövegkiadás Nemzetközi Workshop
cím: Das Problem des Manuscript Cambridge 1846 und das neues Basisdokument
előadó: Stefan SCHORCH
- 5) időpont: 2009.10.30.
helyszín: Berlin
szervezés: Samaritánus Szövegkiadás Nemzetközi Workshop keretében
cím: The Relationship of the Massoretic Text to the Ancient Versions and to the Samaritan Pentateuch

- előadó: Adrian Schenker
- 6) időpont: 2010.08.25.
helyszín: Pápa
szervezés: MRE Doktorok Kollégiuma ószövetségi szekciója
cím: Az „igazi” izraeliták: Samaritánusok vagy szamaritánusok
előadó: ZSENGELLÉR József
- 7) időpont: 2012.07.11
helyszín: Budapest
szervezés: KRE HTK-MHT-OTKA Rewritten Bible nemzetközi konferencia
cím: Crossing the Border from Scripture (Rewritten) to “Rewritten Scripture”
előadó: Eugene ULRICH
- 8) időpont: 2012.07.11
helyszín: Budapest
szervezés: KRE HTK-MHT-OTKA Rewritten Bible nemzetközi konferencia
cím: Rewritten Bible – A Reading Oriented Perspective
előadó: Stefan SCHORCH
- 9) időpont: 2012.07.12.
helyszín: Budapest
szervezés: KRE HTK-MHT-OTKA Rewritten Bible nemzetközi konferencia
cím: Textual Criticism of Hebrew Scripture and Scripture-Like Texts
előadó: Emmanuel TOV
- 10) időpont: 2011.07.11
helyszín: Budapest
szervezés: KRE HTK-MHT-OTKA Rewritten Bible nemzetközi konferencia
cím: Samaritan Rewritings. The *toledot* in Samaritan Literature
előadó: ZSENGELLÉR József
- 11) időpont: 2012.08.21. (tervezett)
helyszín: Debrecen
szervezés: MRE Doktorok Kollégiuma ószövetségi szekciója
cím: A Samaritánus Pentateuchus Kritikai Kiadása: Az OTKA projekt eredményének Mo-i bemutatása
előadó: ZSENGELLÉR József

A vezető kutató publikációi a kutatási idő során

könyvek angolul

1. *Samaria, Samaritans, Samaritans. Studies on Bible, History and Linguistics* (Studia Judaica 66. Studia Samaritana 6. szerk. Zsengellér J.), Berlin: de Gruyter 2011 (pp. xii + 323, ISBN 978-3-110-26804-1).
2. *Studies in the Book of Wisdom* (Journal for the Study of Judaism Supplements 142. szerk. Xeravits G. és Zsengellér J.), Leiden: Brill, 2010 (pp. x + 234, ISBN 978-90-04-18612-5)
3. *Deuterocanonical Additions of the Old Testament Books* (Deuterocanonical and Cognate Literature Studies 5. szerk. Xeravits G. és Zsengellér J.), Berlin: De Gruyter 2010 (pp. viii + 180, ISBN 978-3-11-024052-8).
4. *From Qumran to Aleppo. A Discussion with Emmanuel Tov about the Textual History of Jewish Scriptures in Honor of his 65th Birthday*, (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 230, szerk. Lange, A., Weigold M. és Zsengellér J.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht: 2009 (pp. 202, ISBN 978-3-525-53094-8).

könyvek magyarul

1. *Hebraisztikai Tanulmányok*, Studia Hebraica Hungarica 1. (Schweitzer J. és Zsengellér J. szerk.) Budapest: L'Harmattan–Magyar Hebraisztikai Társaság, 2009.
2. *Textus és Kontextus. Az Ószövetség megértésének lehetőségei*, Coram Deo, Budapest: L'Harmattan, 2011. (pp. 365, ISBN 978-963-236-364-6)

könyvfejezetek angolul

1. „Origin or Originality of the Torah. Historical and Textcritical Value of the Samaritan Pentateuch,” in A. Lange – M. Weigold – J. Zsengellér eds.: *From Qumran to Aleppo. A Discussion with Emmanuel Tov about the Textual History of Jewish Scriptures in Honor of his 65th Birthday*, FRLANT 230. Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht 2009. 189-202.
2. „Changes in the Balaam-interpretation in the Hellenistic Jewish Literature (LXX, Philon, Pseudo-Philon and Josephus)” in H. Lichtenberger – U. Mittman–Richter eds., *Biblical Figures in Deuterocanonical and Cognate Literature*, DCL Yearbook 2008, Berlin: Walter de Gruyter 2009. 487-506.
3. „Strange Prophet behind the Scenes: Balaam’s Anonym Prophecies as Key Texts of the Messianic Ideas and Biblical Interpretations of the Qumran Community,” in G. Xeravits – Jan Dusek eds. *The Strangers in Ancient and Mediaeval Jewish Tradition*, DCLS 4, Berlin: De Gruyter, 2010. 160-184.
4. “Was He a Bad Samaritan? *Ascensio Isaiae* and the Early Jewish and Early Christian Anti-Samaritan Polemic” in M. Mor – F. V. Reiterer eds.: *Samaritans' Past and Present. Current Studies*, Studia Samaritana 5, Berlin: Walter de Gruyter 2010. 73-87.
5. „The Taste of Paradise: Interpretation of Exodus and Manna in the Book of Wisdom,” in G. Xeravits and J. Zsengellér eds. *Studies in the Book of Wisdom. Papers of the Fourth International Conference on the Deuterocanonical Books, Pépa, Hungary, 18-20 May, 2007*, JSJSup 142. Leiden:E.J. Brill, 2010. 197-216.
6. „Addition or Edition: Deconstructing the Concept of Additions,” in G. Xeravits – J. Zsengellér eds. *Deuterocanonical Additions of the Old Testament Books*, DCLS 5, Berlin: de Gruyter 2010. 1-15.
7. „To be or not to be. Historical Interpretation of 2Kings 17 in Josephus’ *Antiquities*” in Mor, M. – Pastor J. eds.: *Flavius Josephus. Interpretation and History*. Leiden: Brill, 2011. 413-439.
8. „An Elusive Samaritan Manuscript in Utrecht,” in Zsengellér J. ed., *Samaria, Samaritans, Samaritans. Studies on Bible, History and Linguistics*, Studia Samaritana 6, Berlin: de Gruyter 2011. 237-242.
9. “The Day of Atonement of the Samaritans,” in Hieke, T. – Nicklas, T. eds.: *The Day of Atonement: Its Interpretations in Early Jewish and Christian Traditions*, Themes in Biblical Narrative 15, Leiden: Brill 2011. 139-161.

könyvfejezetek magyarul

10. „Kutatási beszámoló az ’északi tradíció’ kérdésköréről,” in Schweitzer József – Zsengellér József szerk. *Hebraisztikai Tanulmányok*, Studia Hebraica Hungarica 1. Budapest, L’Harmattan 2009, 91-106.
11. „Egyházpolitika – egyház és politika” in Szegedy–Maszák Mihály szerk.: *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, Budapest: Napkút kiadó, 2010, 42-54.
12. „A megbocsátás, mint exegetikai megoldás Rövid jegyzet a Bír 17,1-5-höz” in Simon T. László szerk.: *Utolérnek téged a szavak – A hetvenéves Sulyok Elemér köszöntése*, Pannonhalma, 2011, 398-414.

folyóiratcikkek magyarul

1. „Zsidókhöz írt levél 1,1-3. A Fiú által szólott hozzánk,” *Igazság és Élet* 3 (2009) 568-574.
2. „Apostolok Cselekedetei 9,6. A megértésnek ideje van,” *Igazság és Élet* 4 (2010) 440-446.
3. „Wilhelm Gesenius a magyarországi zsidó tudományban és az Ószövetség-kutatásban” *Vallástudományi Szemle* 7/1 (2011) 181-192.
4. „Lukács 24,36-49 – Re-inkarnáció,” *Igazság és Élet* 2 (2011) 242-248.